

ОСВРТ ПОТТИКНАТ ОД ТЕМАТА НА ЗБОРНИКОТ ЕКОАНТРОПОЛОГИЈА: ПОМЕЃУ ЧОВЕКОТ И ОКОЛИНАТА

Влатко Деловски

Независен истражувач, Скопје

Датум на прием: 21.2.2025

Поттик за овој осврт е зборникот *Екоантропологија: помеѓу човекој и околинај*, којшто произлезе како резултат на меѓународната научна конференција со истиот наслов и која се одржа во Јавна соба, 30.5.2024 – 1.6.2024 во Скопје. За темите, целите на конференцијата и резултатите, повеќе може да се прочита на веб-страницата на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“.¹

Жално е што во XXI век зборуваме за органската целовитост на човекот со природата. Мислам дека тоа требаше да се подразбира, нели!? Дури и не сум сигурен дали постои разлика меѓу човекот и природата, оти да се биде личност² подразбира да се има *однос и релација кон нешто или некој*, односно да се живее во постојана комуникација со она „другото“, во домостројот на холистичкиот икос (о́икос) – домаќинство. Човекот, како добар домаќин во секој хабитус, треба да го огледува совршенството од добра, оти самата природа и секоја стихија самата за себе, според нејзиниот карактеристичен закон, е исполнета со добро. Дури и стоговалката и зелената жаба, и растенијата што растат од гнилежната „нечистотија“ – се многу добри. Материјата, како таква, не е ништо нечисто (затоа поимот го напишав во наводници), оти таа првенствено никнува и на еден начин е одредница на сè што постои. Раздвојувањето на човекот од екосистемот претставува смрт и за самиот човек, прекин на неговата егзистенција, на неговото суштествување, т. е. на неговото постоење.

За да зборуваме за енвиронменталната правда, првично треба да разјасниме како ја перципираме личноста во една биоетичка и естетска, би рекол, и екоантрополошка смисла и дали ова мислење одговара во денешната ера!?

За да дадеме некои насоки на ова прашање ќе воведеме и нови поими: релација, однос, контакт, допир (хаптика), тело, плот. Да се има однос кон нешто значи усмерено да се тргне кон него со цел да се оствари контакт, изразувајќи на тој начин релација, контакт и однос. Личноста е единствената егзистенцијална можност и правец за

¹ Конференција „Екоантропологија...“, <https://is.gd/16ljkS> [Пристапено на 22.2.2025].

² Што значи да се биде личност ќе објасниме во продолжение на текстот.

остварување на тој однос. Впрочем, и преку самиот збор „личност“ (πρόσωπον), односно преку неговото значење и етимологија, се дефинира извесна релација, заснована на однос. Имено, „предлогот „прós“ (кон, спроти) заедно со именката (ген. ὄπον), која значи: око, вид, изглед, го образуваат сложениот грчки поим πρόσωπον (т. е. личност), кој значи: ‘свртен сум со лицето кон некого или нешто, односно се наоѓам спроти него’“. Таа/тој/тоа ми се предвид. Токму затоа *личностиа се дефинира како релација и однос, одредувајќи ги на тој начин таа релација и тој однос*. Првобитната ноиматска содржина на овој израз ја исклучува можноста изразот „личност“ да го обмислуваме како индивидуалност сама за себе, надвор од рамките на односот и целта. Она што се наоѓа „наспроти некого/нешто“, односно личноста, секако, претставува некаква индивидуалност, но индивидуалност насочена кон некого или нешто – динамичко остварување на односот преку контакт и комуникација. Ова динамичко остварување на односот, коренито се разликува од поимот за статична индивидуалност.“ Следствено, според Христо Јанарас, едно е да се биде индивидуа, а друго – личност. Човекот како индивидуа се стреми да стане личност. Тоа е оној процес на индивидуација на Јунг. Така, да се биде спроти некого или нешто значи да се биде личност. Да се биде свртен со лицето кон нешто, од морален аспект, значи да му помогнеме нему, да бидеме тука за него, да бидеме добри слушатели, помагатели и негова поддршка. Накрај, целта е остварување на заедницата: таму каде што повеќе човекот не е сам за себе (ларпурлартистички), туку во еден здрав екосистем. Кога се остварува тој контакт или попрецизно допир (хаптика), стигнуваме и до категоријата сплотување. Тука сметаме дека треба да се направи разлика меѓу плот и тело. Плотта има едно значење, телото – друго. Телото се основните физички својства на фигурата: рака, нога, глава, облик, органи. Плотта главно е поврзана со хаптиката (допирот) и е сето она што е ‘интерструктурално и метафункционално’ во човекот. Главно се остварува преку допирот на личноста со некого или со нешто. Основни својства на плотта се: влажност, помазание, топлина, преградка, целив, односно сето она што нè допира и нè милува. Ние можеме да го познаваме телото, но може да не сме ја дознале неговата плот. Тоа плотско знаење се состои од осетот за мирис, вкус и допир, а коренот веројатно е во срцето. Нештата се сретнуваат само преку плотта. Христос се воплотува од Светиот Дух и Марија Дева. Во Светото Писмо, кога се зборува за односот меѓу маж и жена, се вели; „Еве сега коска од моите коски, и плот од мојата плот“... „Затоа ќе го остави човекот таткото свој и мајката своја и ќе се прилепи кон жената своја; и обата ќе бидат една плот“ (Битие 2: 23–24). Накрај, да се биде спроти некого/нешто значи да се биде личност, во секаква смисла. Но, да се биде плот, се потребни барем двајца. Кога имаме барем двајца, човекот може да биде и плот и личност. Од друга страна, плотта теоретски може да се спознае и

самата себеси – антропоцентрично, меѓутоа тогаш човек не е личност, оти не е во устрем кон нешто, а кога нема однос и релација кон надвор – нема ни личност. Слободно, можам да кажам, ако антропологијата е наука за „другите“, екоантропологијата е наука за другоста. Според мое мислење има една контрадикторност кога ќе се спомене „другоста“ – како нешто различно од човекот, оти човекот како и природата живеат во сеприсутно единство на СЕ. Но, чисто од технички аспект и во полза на одредена терминологија го користиме терминот „друг/другост“.

Морам да признаам дека е голем предизвикот да ги искажам своите мисли за нешто што најверојатно е доста актуелно денес и главно е врзано за антропоцентризмот. Се работи за трансхуманизмот чија цел е да ја преобрази човечката состојба преку развивање и создавање на широкодостапни софистицирани технологии, за значително да се зголемат човечките: интелектуални, физички и психолошки капацитети. Претставниците на трансхуманизмот ги проучуваат потенцијалните придобивки и опасности од новојавените технологии, кои можат да ги надминат основните човечки ограничувања, како и етиката на користењето на такви технологии. Најчестите претпоставки се дека човечките битија ќе можат, накрај, да се преобразат себеси во други битија со способности толку многу поразвиени од оние природните, што би можеле потполно да го оправдаат називот „постчовечки“ битија. Со моето скромно познавање во таа област морам да признаам дека не разбираам потполно на што всушност се однесува трансхуманизмот, ниту која е неговата цел и потреба. Ова ги надминува и моите сфаќања. Затоа би сакал повеќе да слушам и да учам, отколку да зборувам на оваа тема. Сфаќам дека трансхуманизмот ветува технолошки напредок на интелектуалните способности и физичката сила, до тој степен што, не само што ќе се одрази на човечкиот идентитет, туку и целосно ќе го измени. Неговата крајна цел се чини дека е создавањето на „суперчовек“ и постчовечко битие. На некој начин можам да го разберам ова, но не верувам во него. Дали навистина имаме потреба од вакво нешто во ова време? Дали е неопходно? Која е нашата крајна цел? Која е подлабоката причина за таквиот потфат? Зошто да се трудиме да создадеме супериорна човечка раса, наместо да ја зачуваме екологијата во којашто живееме? Да ви дадам еден пример: Како може трансхуманизмот да го реши проблемот со сиромаштијата која влијае во целиот свет ... или пак војната во Украина, во Палестина и нивните разорни последици? Пред 2-3 години ОН објавија дека храна во вредност од петстотини седумдесет милијарди долари завршува во ѓубре секоја година, а со оваа количина на храна би можеле да се нахранат двесте милиони луѓе. Гладот е сериозен проблем, кој мора и може да биде решен. Вистинскиот проблем е дека останува нерешен,

иако има решение. Која е поентата да се создава постчовечко битие кога не успеавме да им помогнеме на луѓето да преживеат и да го подобрат својот живот. Во краен случај она што треба да го правиме е не да создаваме постчовечки битија, туку да ги обновиме денешните човечките битија, кои претходно, на многу начини, ги имаме уништено. Грижата за природата не бара оригиналност, ниту специјално знаење и супер моќи, уште помалку, некакво технолошко унапредување на човечките битија. Трансхуманистите се чинат крајно неспособни да дадат решенија за постојаните проблеми на човечкиот живот, како што се: разорните војни, уништувањето на природата, трката за вооружување, нееднаквата распределеност на богатството, злоупотребата на дроги, менталните нарушувања, нарушен екосистем, личните трауми, па дури и неволјите и природните катастрофи. Дали трансхуманизмот би можел да ја уништи смртта? Може ли да ја излечи самодеструктивноста на човечките битија со создавање на наш наследник, чијашто вештачка интелигенција ќе може да предвиди и да се заштити од секаков вид самодеструктивност? Можеби насоченоста кон инвентивноста и креацијата во создавањето на постчовечкото битие, наместо кон решавањето на проблемите на современиот човек е самото за себе примарен проблем. Што е поентата на создавањето на компјутер, кој може да го победи светскиот шампион во шах, кога сме неспособни самите да си ги решиме своите едноставни секојдневни проблеми со ѓубрето околу нас. Која е целта на надминувањето на нашите физички ограничувања кога всушност сме заробени во нашите бесловесни страсти? Овие проблеми не бараат особена интелигенција, натчовечка сила и напредна технологија, за да бидат решени. Овие проблеми не можат да бидат решени од суперлуѓе, туку од морално изградени човечки битија. Ни споменативе прашања не бараат супер ум за да бидат одговорени. Она што ни треба е мудрост, не интелигенција, доблест, а не сила, љубов а не технологија, не суперчовек, туку почовечен човек. Нашата цел е да станеме вистински човечки битија, а не да ја надминеме својата природа, губејќи го човечкото, станувајќи нехумани суперлуѓе. „Колку величествен е човекот кога е вистински човек“ – пишува Менандер, старогрчки драмски писател од четвртиот век.

Ние живееме во овој свет без да можеме да го протолкуваме и да ги разбереме неговите таинствени подробности и подлабоката смисла. Иако нашето знаење расте, царството на непознатото станува сè поголемо и поголемо. Природата е несфатлива. Само 4% проценти од вселената е видлива, остатокот е скриено од нашите очи. 23% од неа е темна материја, а 73% темна енергија. Темно е, но постои. И, што е поважно, ги крие најсуштинските тајни на светот. Природниот свет, според принципот на Хајзенберг, е недостижен и е недефиниран, несигурен, според теориите на Ајнштајн – релативен, а според теоријата на Планк – дисконтинуиран и квантизиран. Општо земено,

законите не можат да се протолкуваат. Вселената има многу димензии и ние препознаваме само три од нив, заедно со четвртата – времето. Во одредени околности, должината се собира, додека времето се издолжува. Иако сето ова може да биде докажано, ние не можеме да ја сфатиме причината зошто овој свет е направен вака. Истото важи и за неговата големина, неговите димензии. И во макро- и во микрокосмосот, тие се несфатливи. Не можеме да ги сфатиме ни големите димензии, ниту микродимензиите. Во рамките на овој свет, ние ги чувствуваме нашите ограничувања. Иако знаеме голем дел, не сфаќаме сè. Иако имаме многу моќ, не можеме да направиме сè. Иако имаме силни сетила, не можеме да видиме сè. Имаме моќни инструменти за да го видиме она што е видливо, но немаме средства за да го откриеме она што е невидливо. Имаме докази, но не и толкувања. Знаење, но не и сфаќање. Што и да правиме, чувствуваме дека повеќето од тоа ги надминува нашите способности за перцепција, сетилата и нашата сила. Иако Ајнштајн еднаш беше рекол дека најнесфатливото нешто за светот е дека е сфатлив, денес би можеле да го кажеме токму спротивното, односно најсфатливото нешто во светот е дека е несфатлив.

Исто како што атомот, иако толку мал, само $1/10$ од nm, има огромна количина на енергија во себе; исто како што материјата во рамките на наноскалата, покажува ретки квалитети, кои се потполно непознати за човекот; исто како што свездите, кога се собираат за да станат црни дупки, стекнуваат многу моќно гравитациско поле, така човекот е личност (во вистинска смисла на зборот) тогаш кога е свртен кон другоста, односно кога се намалува и се смирува (читај: смирување на суетата) во една холистичка рамнотежа со природата. Кафка напишал еден прекрасен акрибичен краток расказ, „Прометеј“, во кој прави едно претолкување на познатиот мит за Прометеј, кого боговите го заковале на Кавказ и пратиле орли да му го јадат цигерот што не престанувал да расте. Кафка пишува: „Според четвртата легенда сите се изморице од она што останало без основа. Боговите се изморице, орлите се изморице, Прометеј се изморил, а раната изморена се затворила“. Тука Кафка зборува за една лечебност, која не отвора рани, туку ги затвора. „Она што останало без основа“, не произлегува од некакво незадржливо вооружување на човекот во својот егоцентризам, туку од едно дружељубиво (во плот со природата) разоружување, разголзување на Јас. Накрај, ако не се помири човекот со себеси како дел од екосистемот, она што трансхуманизмот во краен случај ќе го направи е само малку да го зголеми радиусот и на така претесната сфера на нашето познание, притоа, без да ги стави во ред работите што се во неа. Од друга страна, пак, може и ќе направиме суперчовек, но дали ќе направиме подобар човек?

**REVIEW INSPIRED BY THE TOPIC OF THE PROCEEDINGS OF THE
ECOANTROPOLOGY CONFERENCE (SKOPJE, 30.5.–1.6.)**

Vlatko Delovski
Independent Researcher, Skopje

Summary

This review/article was inspired by the general topic of the conference proceedings: *Ecoanthropology: between man and nature*. The conference was held in Skopje, Republic of North Macedonia, in “Public Room” (30.5.–1.6.2024) and the Proceedings were published in 2025 by the “Marko Cepenkov” Institute of Folklore in Skopje.

The topic of man’s connection to nature motivated a broader thinking and understanding of certain terms used in ecoanthropology but also in philosophy, such as “the natural world”, the “superhuman”, “transhumanism” and its effects or influence on poverty, and how all of these relate to man’s ability to preserve nature. This shows that the conference proceedings have been fruitful enough to encourage a broader discussion outside the conference’s main frames, which should be the aim of every conference of such caliber.